Bu makaleye atıfta bulunmak için/Tocitethisarticle:
KARACA, H. (2019). Yeni Bir Kelime Grubu Önerisi: Ölçü Grubu. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (Özel Sayı) , 2037-2042.

Yeni Bir Kelime Grubu Önerisi: Ölçü Grubu

Hasan KARACA[*]

Öz: *Türkiye Türkçesiyle ilgili söz dizimi çalışmalarında sayı grubu ve sıfat tamlaması dışında sayıların söz dizimsel kullanımına pek değinilmemiştir. Saat, süre, uzunluk, miktar, çap, tutar, hacim, alan, deprem şiddeti, puan, ortalama gibi ölçü anlatan sayılarda birden fazla ölçüm birimi varsa bunlar üst ve alt birimler olarak yan yana ifade edilir. Bu ölçüm bildirimleri -bazı durumlarda- söz dizimsel yapı özelliği taşır. Birleşen unsurlar ve bu unsurların oluşturduğu yapılar farklı alan ve birimlere ait olsa da söz dizimsel olarak aynıdır. Bunlar kelime grubu yapısında olup henüz herhangi bir inceleme veya adlandırmaya tâbi tutulmamıştır. Bu çalışma, ölçüm anlatan on otuz (10.30), bir elli (1.50), yedi virgül iki (7,2), iki seksen (2.80), on kırk (10/40) gibi sayı birlikteliklerinin yazıyla gösterildikleri sürece kısaltma grubu bünyesinde ölçü grubu(öbeği) olarak adlandırılmasını önermektedir. Ölçü grubunun derin yapısında farklı birimleri ifade eden sayıların birleşimi söz konusudur. Bu birleşim dilbilgisi kuralları çerçevesinde olmaktadır. Grup kalıplaşma nispetinde bünyesindeki ölçü birimi adını, ayırıcı işlevdeki noktalama işaretlerini düşürür. Geriye sadece veri niteliğinde söz dizimsel sayı kalıbı kalır. Dolayısıyla ölçü grubunu kısaltma grubu bünyesinde değerlendirmek gerekir.*

Anahtar Kelimeler: *Ölçü grubu, sayılar, kelime grubu, Türkiye Türkçesi.*

A Suggestion Of New Word Group: MeasureGroup

Abstract: *In Turkic Turkish the usage of the number of syntax is not mentioned in the studies of syntax without number group and adjective clause. If there is one more than units of measure that signifies measure such as average, time, length, duration, point, quantity, size, amount, volume, area and earthquake intensity these are determined as two units: Major unit and sub unit. These measure units, in some circumstances, designate features of syntax structures. These uniting factors and the structures of these factors are similar to each other despite belonging to the different areas and units. These are not attributed into any denotation or analysis, but they are in the word group. This study suggests denotation of abbreviation such as ten thirty (10:30), one fifty (1.50), seven comma two (7,2), two eighty (2.80), ten forty (10/40) measures as long as these number coupling are represented in written form. In the deep structure of measure group, unities of numbers signifying different units exist. This unity should be in the framework of grammar structure. The measure unit within the scope of group model drops the punctuation mark that distinguishes the function. As for the rest, there are syntax number pattern only in data quality. For this reason, this measure group should be accounted in the abbreviation group.*

Keywords: *Measuregroup, wordgroup, Turkic-Turkish.*

Makale Geliş Tarihi: *29.03.2019*

Makale Kabul Tarihi: *11.10.2019*

[*]Dr. Öğr. Üyesi Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (e-posta:karaca@gantep.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/0000-0002-3014-5513

I.Giriş

Türkiye Türkçesiyle ilgili söz dizimi çalışmalarında sayı grubu ve sıfat tamlaması dışında sayıların söz dizimsel kullanımına pek değinilmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Delice, zikredilen yapılara ilave olarak "Sayılı Tekrar Grubu" başlığı altında sayılardan oluşan tekrar grubunu ele almıştır (2007: 33). Lewis, tavlada oyununda atılan zarı anlatan sayı birlikteliklerini sayılar başlığı altında verir(1967: 84).Özözen (2000) ve Balyemez(2008) ise saat ifadelerini birer makaleyle ele almış, bunları saat öbeği/grubu olarak adlandırmışlardır. Ancak konu saat anlatımıyla sınırlı ve saate özgü değildir. Saat anlatımının da bir parçası olduğu ve bu çalışmanın konusunu teşkil eden genellikle üst ve alt ölçü birimlerinin birlikte kullanımına dayanan sayı birliktelikleri herhangi bir araştırmaya tâbi tutulmamıştır.

Türkiye Türkçesinde ölçüm bildirimleri -bazı durumlarda- söz dizimsel yapı özelliği taşır. Saat, süre, uzunluk, miktar, çap, tutar, hacim, alan, deprem şiddeti, puan gibi ölçü anlatan sayılarda birden fazla ölçüm birimi varsa bunlar üst ve alt birimler olarak yan yana ifade edilir: *(on otuz/10.30, bir yetmiş/1.70, bir altı / 1.6…) vb.* Bu kalıp sözler söz dizimsel olarak da kelime grubu yapısındadır. Bu çalışma, ölçüm anlatan sayı birlikteliklerinin yazıyla gösterildikleri sürece ölçü grubu(öbeği) olarak adlandırılmasını önermektedir.

Kelime grubu veya sözcük öbeği için yapılan tanımlamalara baktığımızda *üç yetmiş (3.70),on bir otuz (11.30),bir doksan(1.90), dört nokta iki(4.2), beş virgül bir(5,1), iki taksim altı (2/6), on kırk (10/40)* gibi doğrudan veya dolaylı ölçüm bildiren sayı birlikteliklerinin de kelime grubu vasfı taşıdığı görülmektedir:

"Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir." (Karahan, *2007: 39)*

"Birden çok kelimeden oluşan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, cümle veya cümlemsi içinde tek cümle öğesi; kelime öbeği içinde bütün hâlinde yardımcı veya temel öğe olarak işlem gören ve bir kelime türü (isim, sıfat, zamir, edat vb.) yerine kullanılan söz dizileridir." (Delice, 2007: 17)

"Kelime grubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir." (Ergin, 2009: 374)

"Söz öbeği, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere belirli kurallar içinde yan yana gelen sözler topluluğudur." (Karaağaç, 2012: 159)

"Birden çok kelimeden oluşan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, cümle içinde tek öge olarak işlem gören söz dizisine kelime grubu denir." (Özkan, Toker ve Aşçı, 2016:45)

Yukarıdaki tanımlara baktığımızda ölçüm bildirimlerinin başta *birden fazla yapıdan oluşma, tek kavramı karşılama, öge birliği, yapı ve mana bütünlüğü* olmak üzere kelime grubunun özelliklerini taşıdığı görülür. Söz konusu yapılar kısaltma grubunu andırsa da söz dizimi kaynaklarında verilen tamlama ve kelime gruplarının hiçbiriyle açıklanamamaktadır. Bundan dolayı söz dizimsel ölçü bildirimlerini ayrı bir kelime grubu olarak değerlendirmek ve ölçü öbeği veya grubu olarak adlandırmak yerinde olacaktır.

Bazen ölçü grubunun birimleri aralarındaki noktalama işaretleriyle (nokta, virgül, taksim gibi) telaffuz edilir: *üç taksim beş(3/5), kırk nokta otuz üç(40.33), bir virgül dokuz(1,9)* gibi. Koşaner, sayılar arasındaki nokta veya virgül ifadelerinin kesir ifadesinin eşdeğeri olarak onun yerine kullanıldığına işaret eder. *İki virgül üç* veya *iki nokta üç* ile *iki onda üç* aynı değerdedir (2016: 146).

Aslında yazıya mahsus olan bu noktalama işaretlerini, telaffuzda birim ayırıcı unsurlar olarak görmek gerekir. Yani bunların ölçü grubunda kurucu bir görevi yoktur. Noktalama işaretlerini barındıran ölçü kalıpları barındırmayanlardan farklı yapılar değildir. Bu işaretler, söyleyişte ölçü birimlerini zikretmeden anlatmak için de kullanılır. *Dört metre seksen santimetre* yerine *dört virgül seksen* denilerek daha kısa bir yol tercih edilmiş olur. Zaten kalıplaşmış yapılarda ölçü birimi anlatan sözcükler de noktalama işaretleri de düşürülmüş, sadece sayı birlikteliği kalmıştır.

Yazılı ve sözlü anlatımda ölçümler aktarılırken yapıdaki saat, dakika, metre, santimetre, litre, mililitre gibi birim ifadeleri en az çaba yasası gereği çoğu zaman düşürülür. Dolayısıyla ölçüm sisteminin üst ve alt ölçü birimlerinin birlikte kullanımı sadece sayılar kalacak şekilde kısaltılmış olur. Bu durumda birtakım eksiltmelerden sonra elde kalan yüzeysel yapı söz dizimsel olarak kısaltma grubudur. Zaman anlatan *on beş yirmi(saat/dakika: 15.20),* uzunluk anlatan *bir yetmiş (metre/santimetre: 1.70)*, hacim anlatan *bir altı(litre/mililitre: 1.6),* süre anlatan *on sıfır sekiz (saniye/salise: 10.08)* gibi ifadeler derin yapılarıyla birimleri arasında 've' bağlacı bulunan birer bağlama grubu olarak düşünülebilir. Bir kısmı ise fiilimsi grubundan yaklaşma grubuna oradan da eksiz kısaltma grubuna dönüşmüştür. *Beşon(beşe on, beşe on olan, beş santimetreye beş santimetre* ebadında olan kereste) (TDK,, 2011)

Öte yandan ölçüm bilimin(metroloji) birçok birimi birbiriyle ilişkilendirilip kullanıldığında hep aynı dizimsel yapı karşımıza çıkmaktadır. Sadece kullanılan ölçü birimleri değişmektedir. Söz dizimsel ve dilbilgisel olarak *on otuz/10.30 (saat/ dakika)* ile *iki seksen/ 2.80 (metre/ santimetre)* arasında fark yoktur. İkisi de üst ölçüm+alt ölçüm dizimine sahiptir. Dizimsel yapı aynıdır, sadece dizisel seçim değişmektedir ki bu da söz dizimsel yapıyı değiştirici faktör değildir. Dolayısıyla bunlar ancak kullanım bağlamlarına göre anlamlandırılıp bir ana yapının alt biçimleri olarak sınıflandırılabilir. Bir diğer ifadeyle bu sayı birliktelikleri yapı olarak aynıdır ve birbirinin yerine kullanılabilecek niteliktedir. Hangi ölçü birimini kastettikleri, ne ifade ettikleri ise bağlamdan anlaşılır. *Bir elli (1.50)* sayı ikilisi bu hâliyle uzunluk, tutar, hacim, çap, süre, puan ve hatta saat anlatabilir. Hangisini anlattığı ise ancak cümledeki kullanımından

anlaşılır ki bu da bu sayı birlikteliklerinin hem yapı hem kullanım olarak aynılığını ve söz diziminden bağımsız olarak düşünülemeyeceğini gösterir.

Ölçü birimlerinin birlikte kullanımı ile isim tamlaması, sıfat tamlaması, sayı grubu, tekrar grubu veya bağlama grubu şeklindeki söz dizimsel sayı birlikteliklerinin karıştırılmaması gerekir. Ölçü grubunda sayıların derin yapısında farklı ölçü birimlerini ifade eden bir birleşme söz konusudur. Puanlama ve ortalama anlatan *iki kırk(2.40), bir yirmi(1.20)* gibi yapılar, unsurları farklı ölçü birimlerinden oluşmadığından bu genel kuralın dışındadır.

II. Süre/ Hız

Zamanın saat ve dakika olarak gösterimi sayılarla olduğu gibi yazıyla da mümkündür. Saat telaffuzunda ilk rakam saate, ikinci rakam dakikaya işaret eder ve bu söz dizimsel bir kalıpla aktarılır: *iki elli(02.50), on beş on(15.10), yirmi üç elli dokuz (23.59), yirmi sıfır sıfır(20.00)* gibi. Örneklerden de görüldüğü üzere saat ve dakika sayılarının kendileri de sayı grubundan oluşabilmektedir. Saat ifadeleri, saat grubu olarak adlandırılmıştır (Özözen, 2000; Balyemez, 2008).

Kronometre, geçen toplam süre veya hız hesaplamalarında da genellikle ölçü birimlerinin ikili kullanımı söz konusudur. Ancak, yukarıda da değinildiği üzere, sonuç ifade eden sayılar yan yana kullanıldığında gösterdikleri ölçü birimi dildeki en az çaba yasası gereği çoğu zaman zikredilmez. *Yüz metre koşuları için dokuz elli(9.50), başlangıç için iyi bir sonuçtur,* cümlesinde dokuz saniyeyi, elli ise saliseyi anlatır ki normal koşullarda gönderici ve alıcı bu birimlerin açıklanmasına ihtiyaç duymaz.

Benzer şekilde *yedi yirmi dört*(7/24) ifadesi derin yapıda *yedi gün yirmi dört saat* şeklinde gün ve saat zaman dilimlerini barındıran bir öbektir. Buna ilave olarak bu ibare artık gün ve saat bağlantılı anlatımın ötesine geçmiş sözlüksel birim niteliği kazanarak *'her zaman', 'sürekli'* anlamında kullanılmaktadır.

III. Uzunluk

Uzunluk ve mesafe anlatımında genellikle kilometre, metre, santimetre ve milimetre ölçü birimleri bir arada kullanılmaktadır. Dilde *bir seksen boy, iki seksen uzanmak, beşon(beşe on santimetre ölçülerinde olan kereste)*(TDK, 2011) gibi uzunluğu metre/santimetre ikilisiyle veren kullanımlara sıkça rastlanır.

Sayılar, mesafe ve boy ölçüsü bağlamında kullanıldığında ölçü cinsi de kendiliğinden anlaşılmaktadır. *"Kardeşi bir yetmiş boyuyla sınıfın en uzunuydu."*. Bu cümledeki *'bir yetmiş'* sayı ikilisinin metre/santimetre cinsinden bir ölçü olduğu kullanıldığı bağlamdan anlaşılmaktadır. Zira yüzey yapıda kullanılmamış olsa bile derin yapıda ölçü ifadelerini barındırır. Yüzey yapıdaki *bir yetmiş* öbeği derin yapıda *bir metre ve yetmiş santim* anlatımını içerir.

IV. Çap

Sayılar, milimetre/mikrometre birlikte kullanımıyla çap bildiren söz dizimsel yapılar kurar: *Beş otuz beş(5.35), dokuz on bir(9.11), sekiz seksen(8.80)* gibi. Bunlar daha çok

belli uzmanlık alanlarını ilgilendiren ölçümleri anlatır. Ancak ölçünlü dilde de özellikle namlu çaplarına göre adlandırılıp sınıflandırılan tabanca, top gibi ateşli silahların anlatımında kullanımları işlektir. Bazısında rakamın ölçüsel değeri bilinmeyecek derecede derin yapıda kalmıştır: *altıotuzbeş(6.35), yedialtmışbeş (7.65), dokuzaltmışbeş(9.65).* Bu sayıların bildirdiği ölçü birimi çoğu zaman bilinmez. Bunlardan tabanca türü anlatan *yedialtmışbeşlik*ve *dokuzaltmışbeşlik* adlandırmaları sözlüksel birim niteliği kazanmış olup Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011) madde başıdır.

V. Hacim/Alan/Büyüklük

Hacim ölçümüne dair söz dizimsel kullanımlara ölçünlü dilde daha çok motorlu araçların motor hacmini litre/santimetreküp(mililitre) cinsinden anlatmada rastlanmaktadır. *bir iki(1.2), bir üç(1.3), bir dört(1.4), bir beş(1.5), bir altı(1.6), bir sekiz(1.8)* gibi.

Alan hesaplamalarını gösteren veriler, üst/alt birim (genellikle metrekare/satimetrekare) şeklinde öbekler kurar. *On yirmi beş (10.25) metrekarelik bir alanda çalışıyordu.*

Deprem büyüklüğünü anlatan (Richter ölçeği) sayılarda söyleyişte nokta ve virgülü kullanmak daha yaygındır: *yedi virgül iki* şiddetinde deprem, *dört nokta ikilik* sarsıntı vb.

VI. Ağırlık

Ağırlık birimleri genellikle ton/kilogram, kilogram/gram, gram/miligram birliktelikleriyle ikili söz dizimsel sayı sistemleri kurar. *Her bir torba yirmi virgül kırk beş kilo ağırlığındaydı.* Sayı birimleri arasında bazen ayırıcı görevde nokta işareti de telaffuz edilir.

VII. Tutar

Döviz kurları, fiyat etiketleri, borsa verileri gibi parasal tutar anlatan sayılar üst/alt para birimi biçiminde söz dizimsel öbekler kurar. Türkçede bu grubun birimleri lira/kuruş ikili kullanımı şeklindedir. *Dolar yılı üç seksen(3.80) ile kapattı.Fiyat etiketlerinde tutarın kırk doksan dokuz(40.99), doksan dokuz doksan (99.90) gibi bir üst rakamın sınırında tutulması ucuzluk algısı içindir. Yıl sonuna kadar benzin fiyatının dört yetmişi (4.70) geçmeyeceği öngörülmüştü.*

VIII. Puan/Ortalama

Puan ve ortalama verileri öbek şeklinde ikili sayı sistemiyle gösterilebilir. Daha çok eğitim-öğretime dair özellikle dört üzerinden ortalama hesaplamaları bu şekilde gösterilip telaffuz edilir. *Başvuru için diploma notunun en az iki elli (2.50) olması gerekiyor. Okulu üç yetmiş altıyla(3.76)bitirdim.*

IX. Sonuç

Türkiye Türkçesinde saat, süre, hız, uzunluk, ağırlık, miktar, çap, hacim, alan, tutar, deprem şiddeti, puanlama, ortalama gibi ölçüye dayalı söz dizimsel yapılar –çoğu ölçü birimi ve gösterme biçimi olarak evrenseldir- hangi alana ait olursa olsun hemen hemen

aynı kalıptadır. Öyle ki kullanım bağlamına bakmadan *iki elli (2.50), beş otuz (5.30), bir altı (1.6)* şeklinde örnekleyebileceğimiz birçok ölçüm sonucunun neyi ifade ettiği, hangi alana ait bir veri bildirdiği, hangi ölçü birimlerini anlattığı anlaşılamaz. Kendi bağlamında anlamlandırılabilen bu söz dizimsel yapıların-genellikle ikili sayı birimi-bir kısmı ölçünlü dilde oldukça işlek bir kullanıma sahiptir. Bir kısmının kullanımı ise sadece kendi uzmanlık alanıyla sınırlıdır. Kelime grubu yapısındaki ölçü anlatan sayı birliktelikleri söz dizimsel olarak henüz adlandırılmamıştır. Ölçüm sonucu anlatmaları dolayısıyla kısaltma grubu bünyesinde ölçü grubu olarak adlandırılmalarının yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Bu çalışmayla Türkiye Türkçesinde adını ölçü öbeği olarak önerdiğimiz farklı ölçüm birimlerinin bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkan söz dizimsel şekiller ele alındı. Bu yapılara dair araştırmalar derinleştirildikçe daha farklı değerlendirmeler yapılacaktır.

Kaynaklar

Balyemez, S. (2008). "Türkiye Türkçesinde Dakikalı Saat İfadeleri Ve Saat Grubu". *Dil Araştırmaları, 2 (Bahar), 87-92.*

Delice, H. İ. (2007).Türkçe Sözdizimi. *İstanbul: Kitabevi.*

Ergin, M. (2009). Türk Dil Bilgisi. *İstanbul: Bayrak Yay.*

Karaağaç, G. (2012). Türkçenin Söz Dizimi. *İstanbul: Kesit Yay.*

Karahan, L. (2007).Türkçede Söz Dizimi. *Ankara: Akçağ Yay.*

Koşaner, Ö. (2016). "Numerals in Turkish"[Türkçede Sayılar]. *Open Journal of Modern Linguistics, 6,*131-147.

Özkan, A., Toker, M., Aşçı, U. D. (2016). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, *Konya: Palet Yayınları.*

Özözen, Y. M. (2000). "Türkiye Türkçesinde Saat Anlatımlarının Sözdizimsel Yapısı". *Dil Dergisi, 89, 76-80.*

TDK.(2011). Türkçe Sözlük. *Ankara: TDK.*

Lewis, G. L. (1967). Turkish Grammar. *Oxford: Oxford UniversityPress.*